

INNOVATIVE
ACADEMY

YOSH

OLIMILAR

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

“МАЪНАВИЯТ ВА АХЛОҚ: ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИК ВА ЗАМОНАВИЙ ТАЛҚИНЛАР”

Равшанов Алишер Сайдуллаевич

с.ф.д (PhD) “ТИҚХММИ” МТУ

Гуманитар фанлар кафедраси мудири

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18583907>

Аннотация. Мазкур мақолада маънавият ва ахлоқ тушунчаларининг фалсафий моҳияти, уларнинг ўзаро боғлиқлиги ҳамда замонавий жамиятда кечаётган маънавий-ахлоқий трансформация жараёнлари таҳлил қилинган. Тадқиқотда Шарқ ва Ғарб фалсафий тафаккурида маънавият ва ахлоқ масалаларига бўлган ёндашувлар қиёсий жиҳатдан ёритилиб, глобаллашув ва рақамли маданиятнинг инсон маънавий-ахлоқий онгига кўрсатаётган таъсири очиқ берилган. Шунингдек, ёшлар онгидаги қадриятлар тизимининг ўзгариши, миллий ва умуминсоний ахлоқий тамойиллар ўртасидаги мувозанат масалаларига алоҳида эътибор қаратилган. Мақолада маънавият ва ахлоқнинг жамият ҳаётидаги роли асослаб берилиб, таълим, тарбия ва жамоатчилик соҳалари учун амалий таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: маънавият, ахлоқ, ижтимоий онг, қадриятлар трансформацияси, глобаллашув, рақамли маданият, ёшлар онги

Жамият тараққиётининг ҳар бир босқичида инсон маънавий олами ва ахлоқий меъёрлари муҳим аҳамият касб этиб келган. Айниқса, глобаллашув, ахборот технологияларининг жадал ривожланиши, қадриятлар трансформацияси шароитида маънавият ва ахлоқ масалалари янада долзарб тус олмоқда. Зеро, ижтимоий барқарорлик, инсонпарварлик, адолат ва ижтимоий масъулият каби тушунчаларнинг асосида айнан маънавий-ахлоқий мезонлар ётади.

Бугунги кунда жамият ҳаётида кузатилаётган ижтимоий муаммолар – маънавий бўшлиқ, ахлоқий нисбийлик, индивидуализмнинг кучайиши, моддий манфаатнинг устуворлик касб этиши – маънавият ва ахлоқ ўртасидаги ўзаро боғлиқликни қайтадан илмий жиҳатдан таҳлил қилишни тақозо этмоқда. Шу нуқтаи назардан, мазкур мақолада маънавият ва ахлоқ тушунчаларининг моҳияти, ўзаро алоқаси ҳамда уларнинг замонавий талқинлари фалсафий жиҳатдан ёритилади.

Маънавият ва ахлоқ тушунчалари.

Маънавият инсоннинг ички дунёси, руҳий-ахлоқий қиёфаси, қадриятлар тизими ҳамда ҳаётга бўлган муносабатини ифода этувчи ижтимоий-фалсафий категориядир. У инсоннинг ўзини англаши, жамиятдаги ўрни ва масъулиятини ҳис этиши билан бевосита боғлиқ бўлиб, эътиқод, виждон, маърифат, маданият ва идеаллар мажмуасини ўз ичига олади.

Ахлоқ эса жамиятда инсонлар ўртасидаги муносабатларни тартибга солувчи меъёрлар, қоидалар ва принциплар тизими сифатида намоён бўлади. У яхшилик ва ёмонлик, адолат ва зулм, бурч ва масъулият каби категориялар орқали инсон хулқ-атворини баҳолайди ҳамда йўналтиради.

Маънавият ва ахлоқ ўзаро чамбарчас боғлиқ тушунчалар бўлиб, бири иккинчисисиз тўлиқ намоён бўла олмайди. Маънавият ахлоқнинг ички асоси, руҳий

таянчи ҳисобланса, ахлоқ маънавиятнинг амалий ифодасидир. Бошқача айтганда, маънавият инсон онгида шаклланса, ахлоқ унинг амалий фаолиятида намоён бўлади.

Мавзунинг долзарблиги.

Ҳозирги глобал ижтимоий ўзгаришлар шароитида маънавият ва ахлоқ масаласи алоҳида илмий ва амалий аҳамият касб этмоқда. Ахборот маконининг кенгайиши, оммавий маданият таъсирининг кучайиши, маънавий кадриятларнинг тижоратлашуви инсон ахлоқий онгига жиддий таъсир кўрсатмоқда. Натижада айрим ҳолларда миллий ва умуминсоний кадриятлар ўртасида зиддиятлар юзага келмоқда.

Шу билан бирга, ёш авлод тарбияси, фуқаролик жамиятини шакллантириш, ижтимоий адолатни таъминлаш каби масалаларнинг ечими ҳам бевосита маънавий-ахлоқий асосларга боғлиқдир. Айниқса, замонавий Ўзбекистон жамиятида маънавий янгилашиш, ахлоқий масъулият ва ижтимоий онгни юксалтириш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида намоён бўлмоқда.

Шу нуқтаи назардан, маънавият ва ахлоқнинг ўзаро боғлиқлигини замонавий талқинларда таҳлил қилиш, уларнинг ижтимоий ҳаётдаги ўрни ва таъсирини фалсафий жиҳатдан очиқ бериш мазкур мавзунинг долзарблигини белгилайди.

Маънавият ва ахлоқ тушунчаларининг фалсафий таҳлили.

Фалсафада маънавият ва ахлоқ тушунчалари инсон мавжудлигининг энг муҳим онтологик ва аксиологик асосларидан бири сифатида қаралади. Маънавият инсоннинг ички дунёси, руҳий қиёфаси, кадриятларга муносабати ва ҳаёт мазмунини англаш жараёни билан боғлиқ бўлса, ахлоқ ушбу ички ҳолатнинг ижтимоий муносабатлардаги меъёрий ифодаси ҳисобланади.

Маънавият фалсафий жиҳатдан инсоннинг ўз-ўзини англаши, идеалларига садоқати, виждон, эътиқод ва маъно излашга бўлган интилиши билан белгиланади. У инсоннинг фақат билиш қобилияти эмас, балки унинг маънавий тажрибаси, руҳий камолоти ва ижтимоий масъулиятини ҳам қамраб олади. Шу маънода маънавият инсон онгининг юқори шакли сифатида намоён бўлади.

Ахлоқ эса инсон хулқ-атворини тартибга солувчи қоидалар, меъёрлар ва кадриятлар тизими бўлиб, жамият ҳаётида ижтимоий мувофиқлик ва барқарорликни таъминлайди. Ахлоқ орқали инсон ўз хатти-ҳаракатини “яхшилиқ-ёмонлик”, “адолат-адолатсизлик”, “бурч-масъулият” мезонлари асосида баҳолайди.

Фалсафий нуқтаи назардан, маънавият ахлоқнинг ички манбаи бўлса, ахлоқ маънавиятнинг ташқи, амалий ифодасидир. Агар маънавият онгда шаклланса, ахлоқ инсон фаолиятида намоён бўлади. Шу боис, маънавиятсиз ахлоқ формал қоидага айланиб қолиши, ахлоқсиз маънавият эса ҳаётда амалий қиймат касб этмаслиги мумкин.

Маънавият ва ахлоқ ҳақидаги тарихий-фалсафий қарашлар (Шарқ ва Ғарб).

Маънавият ва ахлоқ масалалари инсоният тафаккури тарихида доимо марказий ўрин эгаллаб келган. Бу масалага ёндашувлар эса цивилизациялар, маданиятлар ва фалсафий мактаблар кесимида турлича шаклланган.

Шарқ фалсафасида маънавият ва ахлоқ

Шарқ фалсафий тафаккурида маънавият ва ахлоқ инсон камолоти, жамият барқарорлиги ва адолатли давлат ғояси билан узвий боғланган. Масалан, Конфуций таълимотида ахлоқ ижтимоий тартибнинг асоси сифатида талқин қилинади. Унинг

фикрича, инсоннинг маънавий баркамоллиги оиладан бошланиб, жамият ва давлат миқёсида намоён бўлади. “Инсонпарварлик” тамойили Конфуций ахлоқ фалсафасининг марказида туради.

Ислом фалсафаси доирасида ҳам маънавият ва ахлоқ устувор аҳамиятга эга. Абу Наср Форобий ахлоқий камолотни “фозил жамият” барпо этишнинг асосий шарти сифатида кўради. Унинг таълимотида маънавий етук инсон – жамият тараққиётининг ҳал қилувчи омилдир.

Шунингдек, Абу Ҳомид Ғаззолий ахлоқни инсон нафсини поклаш, ички маънавий тозалikka эришиш билан боғлайди. Унинг қарашларида ахлоқий тарбия ташқи мажбурият эмас, балки ички руҳий камолот натижасидир.

Ғарб фалсафасида маънавият ва ахлоқ

Ғарб фалсафасида маънавият ва ахлоқ масалалари рационал ва меъёрий ёндашувлар асосида ривожланган. Антик даврда Аристотель ахлоқни “олтин ўрта” тамойили асосида тушунтиради. Унинг фикрича, фазилат – ортиқчалик ва камчилик ўртасидаги мувозанатдир, инсон бахти эса ахлоқий фазилатларга амал қилиш орқали таъминланади.

Янги давр фалсафасида Иммануил Кант ахлоқни инсон ақли ва бурчи билан боғлайди. Унинг “категорик императив” таълимотига кўра, инсон ахлоқий ҳаракатни шахсий манфаатдан келиб чиқиб эмас, умумий қонун сифатида қабул қилинадиган тамойил асосида амалга ошириши лозим.

Замонавий Ғарб фалсафасида эса ахлоқ ва маънавият кўпинча қадриятлар инқирози, маъно йўқолиши, индивидуализмнинг кучайиши контекстида таҳлил қилинади. Масалан, экзистенциализм ва неоаксиология йўналишларида маънавият инсоннинг эркин танлови ва шахсий жавобгарлиги билан боғланади.

Маънавият ва ахлоқнинг бир-бирини тўлдирувчи жиҳатлари.

Маънавият ва ахлоқ ўзаро мустақил эмас, балки бир-бирини тўлдирувчи, ўзаро боғлиқ ижтимоий-фалсафий категориялар ҳисобланади. Улар инсон шахси ва жамият ҳаётида ягона тизим сифатида намоён бўлади. Агар маънавият инсоннинг ички руҳий дунёси, қадриятлар тизими ва ҳаётга муносабатини ифодаласа, ахлоқ шу ички ҳолатнинг ташқи, амалий кўринишидир.

Маънавият ахлоқ учун ички асос, руҳий манба вазифасини бажаради. Инсоннинг виждони, эътиқоди, маънавий идеаллари ахлоқий қарорлар қабул қилиш жараёнида ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Шу маънода, маънавият ахлоқий хулқ-атворнинг маъно-мазмунини белгилайди. Ахлоқ эса маънавиятни жамият ҳаётида реал кучга айлантиради, уни ижтимоий муносабатларда амалга оширади.

Агар маънавият етарли даражада шаклланмаган бўлса, ахлоқ формал қоидалар йиғиндисига айланиб қолиши мумкин. Бундай ҳолатда инсон ахлоқий меъёрларга ички ишонч билан эмас, ташқи мажбурият туфайли амал қилади. Аксинча, ахлоқий меъёрлар ижтимоий ҳаётда амал қилмаса, маънавият назарий ёки субъектив ҳолат сифатида чекланиб қолади.

Шу нуқтаи назардан, маънавият ва ахлоқнинг уйғунлиги инсон шахсининг баркамоллиги, ижтимоий масъулияти ва фуқаролик позициясини шакллантиришда ҳал қилувчи омил ҳисобланади. Улар биргаликда инсоннинг нафақат “қандай ўйлашини”, балки “қандай яшаши”ни ҳам белгилайди.

Маънавият ва ахлоқнинг жамият ҳаётидаги роли.

Маънавият ва ахлоқ жамият ҳаётида ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи, барқарорликни таъминловчи ва тараққиёт йўналишини белгилаб берувчи муҳим омиллардан ҳисобланади. Улар жамият аъзолари ўртасида ўзаро ишонч, ҳамжиҳатлик, адолат ва ижтимоий масъулиятни шакллантиради.

Жамиятда маънавий-ахлоқий қадриятлар мустаҳкам бўлса, ижтимоий институтлар – оила, таълим, давлат ва фуқаролик жамияти самарали фаолият кўрсатади. Айниқса, оила ва таълим тизими маънавият ва ахлоқни авлоддан-авлодга узатувчи асосий ижтимоий макон ҳисобланади. Бу жараёнда ахлоқий меъёрлар шахс онгида барқарор қадрият сифатида шаклланади.

Маънавият ва ахлоқ жамиятда ижтимоий адолатни таъминлашда ҳам муҳим роль ўйнайди. Адолат, қонунга ҳурмат, бурч ва масъулият каби тушунчалар фақат ҳуқуқий меъёрлар билан эмас, балки маънавий-ахлоқий онг орқали мустаҳкамланади. Шу боис, ахлоқий онг паст бўлган жамиятда ҳуқуқий тизим самарадорлиги ҳам пасаяди.

Глобаллашув шароитида эса маънавият ва ахлоқнинг роли янада ортиб бормоқда. Турли маданиятлар ва қадриятлар тўқнашуви шароитида миллий маънавиятни сақлаш, умуминсоний ахлоқий тамойиллар билан уйғунлаштириш долзарб вазифага айланмоқда. Бу жараёнда маънавият жамиятнинг маданий ўзлигини асраб қолса, ахлоқ турли ижтимоий гуруҳлар ўртасида мулоқот ва ҳамкорликни таъминлайди.

Натижада, маънавият ва ахлоқ жамият тараққиётининг нафақат маънавий, балки ижтимоий-сиёсий ва маданий пойдевори сифатида намоён бўлади.

Глобаллашув шароитида маънавий-ахлоқий ўзгаришлар.

XXI асрда глобаллашув жамият ҳаётининг барча соҳаларига, хусусан, маънавият ва ахлоқ тизимига ҳам чуқур таъсир кўрсатмоқда. Глобал ахборот маконининг шаклланиши, маданиятлар ўртасидаги чегараларнинг нисбий йўқолиши натижасида қадриятлар универсаллашуви жараёни кузатилмоқда. Бу ҳолат бир томондан умуминсоний ахлоқий тамойилларнинг тарқалишига хизмат қилса, иккинчи томондан миллий маънавий анъаналарнинг заифлашувига олиб келмоқда.

Глобаллашув шароитида маънавият кўпинча бозор муносабатлари ва истеъмол маданияти таъсири остида қолмоқда. Моддий муваффақият, шахсий манфаат ва индивидуал ютуқлар ахлоқий қадриятлардан устун қўйилаётган ҳолатлар учрамоқда. Натижада ахлоқда нисбийлик (релятивизм), маънавиятда эса фрагментация жараёнлари намоён бўлмоқда.

Шу билан бирга, глобаллашув маънавий мулоқот учун янги имкониятлар ҳам яратмоқда. Турли маданиятлар ўртасидаги ўзаро таъсир инсонда бағрикенглик, мултикультурализм ва глобал масъулият ҳиссини шакллантириши мумкин. Демак, глобаллашув маънавий-ахлоқий трансформациянинг ҳам ижобий, ҳам салбий жиҳатларини ўзида мужассам этади.

Рақамли маданият ва маънавий-ахлоқий онг.

Замонавий жамиятда рақамли технологиялар инсон маънавий ҳаётининг ажралмас қисмига айланди. Интернет, ижтимоий тармоқлар ва сунъий интеллект инсон тафаккури, мулоқот услуги ва ахлоқий қарорлар қабул қилиш жараёнига жиддий таъсир кўрсатмоқда. Рақамли маданият шароитида маънавият кўпинча визуал образлар, тезкор ахборот ва қисқа шакллар орқали ифодаланмоқда.

Рақамли маконда ахлоқий меъёрларнинг назорати анъанавий жамиятга нисбатан заифроқ бўлади. Анонимлик, виртуал идентификация ва ижтимоий масофа инсоннинг ахлоқий масъулиятини пасайтириши мумкин. Бу ҳолат нафақат шахсий муносабатларда, балки жамоатчилик онгида ҳам ахлоқий муаммоларни келтириб чиқаради.

Бироқ рақамли маданият маънавият учун янги шакл ва имкониятларни ҳам очмоқда. Онлайн таълим, маърифий платформалар, ижтимоий фаоллик ва ахлоқий ташаббуслар рақамли муҳитда кенг тарқалмоқда. Шу маънода, рақамли маданият маънавиятни йўқ қилувчи эмас, балки уни қайта шакллантирувчи омил сифатида ҳам талқин этилиши мумкин.

Бу жараёни таҳлил қилишда ахборот жамияти назариясига таянилганда, Мануэль Кастельс таъкидлаган “тармоқ жамияти” концепцияси алоҳида аҳамият касб этади. Унга кўра, ахборот оқимлари инсон онги ва ижтимоий муносабатларни белгилаб берувчи асосий омилга айланмоқда.

Ёшлар онгидаги маънавий-ахлоқий ўзгаришлар.

Замонавий маънавий-ахлоқий трансформация жараёнлари энг аввало ёшлар онгида яққол намоён бўлади. Ёшлар глобал ахборот маконида шаклланаётган авлод сифатида анъанавий қадриятлар билан янги маданий моделлар ўртасида қолмоқда. Бу эса уларнинг ахлоқий қарашлари, ҳаёт мақсадлари ва ижтимоий позициясига бевосита таъсир кўрсатмоқда.

Ёшлар онгида индивидуал эркинлик, шахсий танлов ва ўзини намоён қилиш устувор аҳамият касб этмоқда. Бу ҳолат ижобий жиҳатдан ижодкорлик ва фаолликни оширса-да, айрим ҳолларда жамоавий масъулият ва анъанавий ахлоқий чекловларнинг инкор этилишига олиб келмоқда. Натижада, маънавий ориентирларнинг ноаниқлиги кузатилади.

Шу билан бирга, ёшлар маънавиятини шакллантиришда таълим тизими, оила ва жамоатчилик институтларининг роли янада ортиб бормоқда. Ёш авлодни глобал ва рақамли муҳитда ахлоқий барқарорликка эга шахс сифатида тарбиялаш замонавий жамият олдида турган муҳим вазифалардан биридир.

Хулоса қилиб айтганда мақолада маънавият ва ахлоқ тушунчаларининг фалсафий моҳияти, уларнинг ўзаро боғлиқлиги ҳамда замонавий жамиятдаги трансформация жараёнлари илмий жиҳатдан таҳлил қилинди. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, маънавият ва ахлоқ инсон шахсининг шаклланиши ва жамият тараққиётида бири-бирини тўлдирувчи, ажралмас ижтимоий-фалсафий категориялар ҳисобланади.

Маънавият инсоннинг ички руҳий оламини, қадриятлар тизими ва ҳаёт мазмунини белгиласа, ахлоқ мазкур маънавий асоснинг амалий ифодаси сифатида жамият ҳаётида намоён бўлади. Уларнинг уйғунлиги шахсий баркамоллик, ижтимоий масъулият ва фуқаролик онгини шакллантиришда ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Глобаллашув ва рақамли маданият шароитида маънавий-ахлоқий онгда жиддий ўзгаришлар кузатилмоқда. Бир томондан, умуминсоний қадриятлар ва ахлоқий тамойиллар кенг тарқалмоқда, иккинчи томондан эса миллий маънавият ва анъанавий ахлоқий меъёрлар муайян хавфларга дуч келмоқда. Айниқса, ёшлар онгидаги қадриятлар трансформацияси маънавият ва ахлоқни замонавий талқин қилишни тақозо этмоқда.

Шу нуқтаи назардан, маънавият ва ахлоқ масаласи нафақат назарий, балки амалий аҳамиятга эга бўлиб, жамият барқарорлиги ва ижтимоий тараққиётнинг муҳим омили сифатида намоён бўлади.

Амалий таклифлар

Тадқиқот натижаларидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги амалий таклифларни илгари суриш мумкин:

Таълим соҳасида:

- Таълим дастурларида маънавият ва ахлоқ масалаларини фақат назарий фан сифатида эмас, балки ҳаётий мисоллар ва мулоҳазали таҳлиллар асосида ўқитиш;
- Фалсафа, этика, маданиятшунослик фанлари орқали ёшларда танқидий фикрлаш, ахлоқий танлов ва маънавий масъулиятни шакллантириш;
- Рақамли маданият шароитида ахлоқий онгни ривожлантиришга қаратилган махсус курс ва тренинглари жорий этиш.

Тарбия соҳасида:

- Оила, маҳалла ва таълим муассасалари ўртасида маънавий-ахлоқий тарбия бўйича узвий ҳамкорликни кучайтириш;
- Ёшларда миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат, виждон, масъулият ва бағрикенглик ҳиссини шакллантириш;
- Ахлоқий тарбияни тақиқ ва мажбурият асосида эмас, балки онгли танлов ва шахсий намуна орқали амалга ошириш.

Жамоатчилик ва ижтимоий муҳитда:

- Оммавий ахборот воситалари ва рақамли платформалар орқали маънавий-ахлоқий мазмундаги ижобий контентни кўпайтириш;
- Жамоатчилик назорати, фуқаролик фаоллиги ва ижтимоий масъулиятни рағбатлантириш;
- Миллий маънавиятни замонавий ижтимоий жараёнлар билан уйғунлаштиришга қаратилган ташаббусларни қўллаб-қувватлаш.

Ушбу амалий таклифларни ҳаётга татбиқ этиш замонавий жамиятда маънавият ва ахлоқнинг уйғун ривожланишига, барқарор ва маънан соғлом ижтимоий муҳит шаклланишига хизмат қилади.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Абу Наср Форобий. *Фозил одамлар шаҳри*. – Тошкент: Фан, 1993.
2. Абу Ҳомид Ғаззолий. *Иҳё улумиддин*. – Қоҳира, 2004.
3. Конфуций. *Лунь юй (Сухбатлар ва мулоҳазалар)*. – Пекин, 2006.
4. Аристотель. *Никомах ахлоқи*. – Москва: Мысль, 1997.
5. Иммануил Кант. *Практик ақл танқиди*. – Москва: Наука, 2000.
6. Макс Вебер. *Протестантская этика и дух капитализма*. – Москва: Республика, 1990.

SERTIFIKAT

«YOSH OLIMLAR» MILLIY ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYASIDA

Равшанов Алишер Сайдуллаевич

“МАЪНАВИЯТ ВА АХЛҲОК: ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИК
ВА ЗАМОНАВИЙ ТАЛҚИНЛАР”

NOMLI MAQOLASI BILAN ISHTIROKI
UCHUN TAQDIRLANADI.

10.02.2026

SANA

BOSH MUHARRIR

